

здібностей стосуються побудови партнерських стосунків між суб'єктами навчання, управління мовленнєвою діяльністю тощо.

Ключові слова: методичні шляхи, мовленнєві здібності, мовленнєві вправи.

Брода М. В. Методические пути развития речевых способностей учащихся

В статье обоснован развивающий характер исполнения речевых упражнений. Важные методические пути развития речевых способностей касаются построения партнерских отношений между субъектами обучения, управления речевой деятельностью и т. д.

Ключевые слова: методические пути, речевые способности, речевые упражнения.

Broda M. V. Practical ways of the development of students' verbal abilities

The article gives grounds for the developing character of speech exercises. Important methodical ways of the development of verbal abilities concern partner relationship among the subjects of the educational process, speech management and so on.

Key words: practical ways, verbal abilities, speech exercises.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 502:37.03

Т. В. Верещенко

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ПРИРОДОЦЕНТРИЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У науковій психолого-педагогічній літературі розроблено широкий спектр якісних і кількісних показників для характеристики екологічної свідомості різних вікових груп. Але при цьому сформованість природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку поки залишається поза увагою дослідників.

Мета статті – визначити критерії сформованості природоцентричної екологічної позиції старших школярів.

Проведений теоретико-педагогічний аналіз різних підходів до проблеми сформованості природоцентричної екологічної позиції школярів дозволяє говорити про те, що екологічно вихована особистість – це людина у якій сформована екологічна свідомість, яка здатна поважати

закони природи, яка підпорядковує свою діяльність вимогам гуманного раціонального природокористування [2; 3; 4; 7; 12 та ін.].

Основою поведінки екологічно вихованої особистості, за визначенням Н. Карпової, є усвідомлені та засвоєні норми моралі, глибоке розуміння незаперечної цінності всіх без винятку природних об'єктів і їх потреб, неповторності природи та відповідна корекція власних життєвих потреб. Компонентами екологічної вихованості особистості, дослідниця виділяє інтелектуальний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний, які розкриваються в процесі її екологічної освіти і виховання [6, с. 126].

Характеризуючи екологічно освічену й виховану особистість, І. Зверев вважає, що вона має володіти навичками правильної поведінки у спілкуванні з природою, свідомо турбуватися про збереження екологічної ситуації в межах норми, розуміти сутність основних екологічних взаємозв'язків, необхідність передбачати наслідки впливу людини на природу, способи оптимізації цього процесу [5, с. 86].

О. Сичова підкреслює, що відповідальність школяра щодо природи вказує на готовність активно протидіяти споживацькому ставленню до неї і визначається тим, наскільки добре він розуміє практичні завдання з охорони природи, виконання яких вимагає суспільство. На думку автора, ставлення учнів до природи буде відповідальним, якщо обумовлюється моральними суспільними принципами, а тому – відповідальність передбачає особистісну позицію, яка ґрунтується не тільки на фактичному стані речей, але і на соціально обумовленому погляді в майбутнє. Відслідковуючи механізми «входження» природи у самосвідомість учнів, дослідниця визначає структурні елементи, в основу яких покладено самопізнання, екологічну освіту, осмислення знань про вплив природи на індивідуальну долю, самозбереження через ощадливе та відтворювальне ставлення до природного середовища [13, с. 9].

Р. Науменко, характеризуючи поняття «екологічна вихованість особистості», виділяє такі компоненти: потреба у спілкуванні з природою, її збереженні, що ґрунтується на знаннях, емоціях та почуттях, морально-правових та оцінних ставленнях; інтерес до природи, переконаність у необхідності її збереження та відтворення, відповідні вміння, навички, звички, досвід; готовність до практичної участі у природоохоронних заходах [11, с. 9].

В. Скребець до критеріїв сформованості екологічної свідомості школярів відносить активність, співвідносність, інтенсивність, стабільність, тип мотивації та установки по відношенню до природи [12, с. 78].

С. Лебідь виділяє три компоненти екологічної культури особистості: імперативно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний та операціонально-діяльнісний. Показником першого з них є система екологічних знань про природу і людину в неї, показником другого – система екологічних цінностей, відношень, що регулює норми поведінки

і діяльності людини в природі. Основу третього складають практичні вміння, навички та технології екологічної діяльності. Дослідниця відзначає, що збагачення змісту структурних компонентів екологічної культури особистості здійснюється за трьома каналами: перцептивному, когнітивному та практичному [9, с. 178].

Серед критеріїв визначення рівня екологічної культури особистості у педагогічній науці головне місце належить тим, що характеризують практичну діяльність та поведінку людини в природі. Тому в процесі екологічного виховання великого значення набуває оцінна діяльність школярів, оскільки з її допомогою екологічні знання отримують емоційне забарвлення, переживаються учнями, що сприяє формуванню відповідних переконань, ціннісних орієнтацій. На основі саме цих складників екологічної культури практично виявляється відповідальне ставлення до природи [1; 2; 3 та ін.].

Особливий інтерес щодо вирішення поставлених нами завдань дослідження мають роботи О. Лазебної, яка підкреслює, що критеріями сформованості активної екологічної позиції виступають смислові характеристики ставлення особистості до природи:

- *активність*, яка вказує на здатність особистості об'єктивувати та змінювати своє ставлення до природи, впливати на інших людей згідно екоцентричних поглядів. Основним виявом екологічної позиції є відповідна поведінка та природоохоронна діяльність особистості. Активність визначає рівень соціальної та моральної відповідальності, обумовлює ціннісне ставлення людини до природи та усвідомлення свого місця у ній. Отже, активність вказує на рівень розвитку відповідальності, самостійності, ініціативності у досягненні певних екологічних цілей, характеризує здатність учнів приймати рішення і, передбачивши наслідки, реалізувати їх у взаємодії з природою, визначає здатність підлітків до самовизначення у виборі альтернатив змісту спілкування з довкіллям;

- *спрямованість*, від якої залежить якими будуть поведінка і дії людини у взаємодії з природою. Позиція екоцентричної спрямованості передбачає відповідальне, дбайливе, бережне ставлення до природи. Знищення довкілля, руйнація природних ресурсів, ставлення до природного середовища як до чинника, що забезпечує тільки матеріальне благополуччя характеризує особистісну позицію антропоцентричного спрямування. В основі особистого вибору і вияву спрямованості ставлення до природи виступають екологічні цінності і їх значущість для конкретного школяра. Показник спрямованості характеризує мотивацію взаємодії з природою і вказує на характер цієї взаємодії: конструктивно-творчий чи руйнівний.

- *адекватність*, яка характеризує виявлення ціннісного ставлення до природи і визначається співвідношенням реального і декларативного у ставленні до природи. Адекватність тісно пов'язана зі спрямованістю і

активністю: співвідношення, що визначає наявність внутрішніх екологічних цінностей і їх зовнішній вияв залежить від спрямованості дій суб'єкта у взаємодії з природою. Мінімальні розбіжності реального і декларативного у ставленні до природи засвідчують високий рівень сформованості активної екологічної позиції особистості [8, с. 99].

За означеними критеріями дослідниця обґрунтовує рівні і показники сформованості активної екологічної позиції підлітків: антропоцентричний, ситуативно-активний природовідповідний, активний природовідповідний:

Як зазначає О. Лазебна ці критерії і показники є базовими для визначення груп підлітків за рівнем сформованості активної екологічної позиції:

Група з антропоцентричним рівнем сформованості активної екологічної позиції – це підлітки, що майже не замислюються над проблемами взаємодії людини і природи. Інтереси власного добробуту, матеріального статку для них – понад усе. Цим вони керуються у своїй поведінці і діяльності. До цієї групи належать також школярі, які з певних причин відкрито не виявляють своєї агресивності чи байдужості до природи. Останні мають ознаки здатності до аналізу та оцінки у ставленні до природи, проте не виявляють екологічної ініціативи і не є добровільними учасниками природоохоронних справ, навіть коли до цього заохочує вчитель. Отже, до зазначеної групи належать учні безініціативні, що виявляють пасивне, байдуже ставлення до вирішення екологічних проблем, часто не можуть пояснити свій вибір дії, вчинок у певній ситуації. Група учнів із ситуативно-активним природовідповідним рівнем сформованості активної екологічної позиції характеризується тим, що вона сформована певною мірою: не завжди реально оцінюють певну екологічну ситуацію, подію, явище тощо; частково вміють спостерігати, аналізувати та прогнозувати вчинки щодо природи, не у всіх випадках мотивують їх екоцентричними поглядами, іноді пояснюють вчинки людей у природі, невідповідні моральним нормам, як вимушену необхідність. Група активного природовідповідного рівня сформованості активної екологічної позиції проявляються у учнів стійкими поглядами екоцентричного спрямування у ставленні людини до природи, що зумовлюють осудження різних актів, дій чи рішень споживацького характеру у ставленні до природи; готовність протистояти їм, здійснюючи активну екологічну діяльність; їх дії та вчинки у повсякденному житті відповідають екологічним нормам [8, с. 100].

Відповідно до завдань дослідження інтерес для нас також мають роботи О. Мамешіної. Дослідниця до основних структурних компонентів екологічної свідомості відносить потребнісно-мотиваційний, світоглядний та когнітивний компоненти.

До потребнісно-мотиваційного компонента екосвідомості старшокласників віднесено потребу в оволодінні екологічними знаннями

та професійну спрямованість учнів у сфері екологічної діяльності. Світоглядний компонент включає в себе проєкологічні цінності та біо- й антропоцентричну орієнтацію свідомості, уявлення старшокласників про екологічну культуру та життєве середовище. Когнітивний компонент екосвідомості містить у собі такі складові, як екологічне мислення, креативність та її особистісні особливості, екологічні уявлення та розвинуті екологічні поняття учнів [10, с. 654].

Отже, проведений аналіз наукових позицій щодо сформованості екологічної вихованості особистості вказує на відсутність однозначного підходу до вирішення цієї проблеми.

Таким чином, на основі проведеного теоретичного аналізу, під сформованістю природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку ми розуміємо певний рівень усвідомлення екологічної інформації, виявлення ціннісного ставлення до довкілля, оволодіння уміннями і навичками конструктивної взаємодії з природою та їх використання в різних оцінювальних-поведінкових діях.

При цьому, в якості критеріїв сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку ми виділяємо наступні:

- мотиваційно-когнітивний критерій, який включає систему екологічних знань про природу і місце людини в ній; потребу в оволодінні екологічними знаннями та спрямованість учнів у сфері екологічної діяльності;
- емоційно-ціннісний критерій виражається у системі екологічних цінностей, відношень, що регулюють норми поведінки і діяльності людини в природі;
- поведінковий, який включає практичні вміння, навички та патерни екологічної поведінки у спілкуванні з природою.

Відповідно до виділених критеріїв ми пропонуємо виділити наступні рівні, що характеризують ступінь сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку: високий, достатній, низький.

Високий – високий рівень екологічних знань про природу і місце людини в ній; наявність потреби в оволодінні екологічними знаннями та спрямованість учнів у сфері екологічної діяльності; стійкі погляди природоцентричного спрямування у ставленні людини до природи, що зумовлюють осудження різних актів, дій чи рішень споживацького характеру у ставленні до природи; готовність протистояти їм, здійснюючи активну екологічну діяльність; їх дії та вчинки у повсякденному житті відповідають екологічним нормам.

Достатній – середній рівень екологічних знань про природу і місце людини в ній; наявність потреби в оволодінні екологічними знаннями та спрямованість учнів у сфері екологічної діяльності має ситуативний характер; ставлення до природи залежить від ситуації, учні не завжди

реально оцінюють певну екологічну ситуацію, подію, явище тощо; частково вміють спостерігати, аналізувати та прогнозувати вчинки щодо природи, не у всіх випадках мотивують їх природоцентричними поглядами, іноді пояснюють вчинки людей у природі, невідповідні моральним нормам, як вимушену необхідність.

Низький – низький рівень екологічних знань про природу і місце людини в ній; наявність потреби в оволодінні екологічними знаннями та спрямованість учнів у сфері екологічної діяльності відсутня; учні майже не замислюються над проблемами взаємодії людини і природи. У ставленні до природи проявляється байдужість. Інтереси власного добробуту, матеріального статку для них – понад усе. Цим вони керуються у своїй поведінці і діяльності. Учні мають ознаки здатності до аналізу та оцінки у ставленні до природи, проте не виявляють екологічної ініціативи і не є добровільними учасниками природоохоронних справ, навіть коли до цього заохочує вчитель. Отже, даний рівень характеризує учнів безініціативних, що виявляють пасивне, байдуже ставлення до вирішення екологічних проблем, часто не можуть пояснити свій вибір дії, вчинок у певній ситуації.

Таким чином, проведений педагогічний аналіз наукової літератури з питань педагогічної діагностики сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів дозволив нам виділити наступні критерії сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку: мотиваційно-когнітивний критерій (включає систему екологічних знань про природу і місце людини в ній; потребу в оволодінні екологічними знаннями та спрямованість учнів у сфері екологічної діяльності); емоційно-ціннісний (виражається у системі екологічних цінностей, відношень, що регулюють норми поведінки і діяльності людини в природі); поведінковий (включає практичні вміння, навички та патерни екологічної поведінки у спілкуванні з природою). Відповідно до яких виділені наступні рівні, що характеризують ступінь сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів: високий, достатній, низький.

Отже, в умовах оновлення змісту в системі сучасної школи на одне з провідних місць виступає оцінка рівня сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку, що являється перспективним напрямком нашого дослідження і потребує подальшого вивчення та впровадження в системі екологічної освіти.

Список використаної літератури

1. Ефимова Е. И. Методологические основы становления экологической культуры / Е. И. Ефимова. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного университета, 2000. – 260 с. **2. Жук Н. В.** Формування мотивів природоохоронної діяльності у молодших

школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 19.00.07 / Н. В. Жук ; Нац. пед. ун-т ім. Драгоманова. – К., 2001. – 19 с.

3. Захлебный А. Н. Содержание экологического образования школьников: теоретическое обоснование и пути реализации : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. / А. Н. Захлебный. – М., 1986. – 32 с.

4. Зверев И. Д. Экология в школьном обучении: Новый аспект образования / И. Д. Зверев – М. : Знание. – 1980. – 96 с.

5. Зверев И. Д. Экологическое воспитание школьников / И. Д. Зверев М. : Педагогика, 1984. – 118 с.

6. Карпова Н. Н. Формирование экологической ответственности старшеклассников в ходе решения эколого-прикладных задач : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Н. Н. Карпова. – Волгоград, 2005 – 174 с.

7. Король О. В. Формування екологічної культури учнів 5-6-их класів у процесі вивчення інтегративного курсу «Навколишній світ» : авт. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. В. Король ; Сум. держ. пед. ін-т ім. Макаренка. – Суми, 1999. – 22 с.

8. Лазебна О. М. Показники активної екологічної позиції школярів / О. М. Лазебна // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць / за заг. ред. академіка АПН України М. Б. Євтуха ; укладач О. В. Михайличенко. – К. : Видавничий центр КНЛУ, НМАУ, 2003. – Випуск 24. – Ч. 2. – С. 98 – 101.

9. Лебідь С. Г. Формування екологічної культури учнів 7 – 11 класів у процесі вивчення курсу екології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / С. Г. Лебідь – К., 1996. – 21 с.

10. Мамешина О. С. Психологічні особливості формування екологічної культури учнівської молоді / О. С. Мамешина // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. пр. / за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. – К., 2003. – С. 650 – 660.

11. Науменко Р. А. Екологічне виховання учнів 5 – 9 класів шкіл-інтернатів у позаурочний час : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Р. А. Науменко ; Інститут педагогіки АПН України – К., 1994. – 23 с.

12. Скребец В. А. Экологическая психология : учеб. пособие. – Киев : МАУП, 1998. – 142 с.

13. Сычева О. А. Оценка результатов экологического образования старших классов : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / О. А. Сычева. – Чита, 2008. – 23 с.

Верещенко Т. В. Критерії сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку

У статті виділено критерії сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку.

Ключові слова: критерії сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів.

Верещенко Т. В. Критерии сформированности природоцентрической экологической позиции учащихся старшего школьного возраста

В статье выделены критерии сформированности природоцентрической экологической позиции учащихся старшего школьного возраста.

Ключевые слова: критерии сформированности природоцентрической экологической позиции учащихся.

Vereschenko T. V. Criteria of formation of naturecentric ecological position of students of the senior school

In the article criteria of formation of naturecentric ecological position of students of the senior school are distinguished.

Key words: criteria of formation of naturecentric ecological position of students.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2011 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 371.7/37.011.31

С. М. Віцько, О. І. Холодний

**СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНО
ОРІЄНТОВАНОГО ФОРМУВАННЯ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ
ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ**

За даними інституту гігієни і медичної екології ім. О. Марзєєва АМН України, за останні 10 років в країні захворюваність серед дітей шкільного віку зросла на 26,8%. Основними факторами виникнення цієї соціально-педагогічної проблеми ми вбачаємо в недостатньому обсязі рухової активності, недостатньому рівні здоров'язбережувальних знань та культури здорового способу життя учнів загальноосвітньої школи, перенавантаженості існуючої навчальної програми та впливі різноманітних негативних соціальних та екологічних чинників. На нашу думку та фахові переконання продуктивне вирішення вищезначеної проблеми знаходиться в площині науково-практичного обґрунтування педагогічних технологій особистісно-орієнтованого формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи в процесі занять фізичною культурою.

Ми виходимо з того, що формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи забезпечує продуктивне становлення їх